

Rendje, a Sophianum Intézet és a Skót Misszió.¹⁹⁵ A papok, lelkészek és nővérek erőfeszítéseihez sok laikus keresztény is csatlakozott, akik úgy érezték, segíteniük kell az üldözött zsidókon. Többen nagy bátorságról tettek bizonyosságot, a deportálásig terjedő veszedelmeknek tették ki magukat. Jane Hainingot, a Skót Misszió által fenntartott leányotthon főnöknőjét például április 25-én letartóztatták, majd deportálták, és Auschwitzban halt meg valamikor 1944 nyarán.¹⁹⁶ Nem egy alacsonyabb rangú egyházi személy is részt vett, életét kockáztatva, az ellenállásban és a mentésben. Különösen elismerésre méltó tevékenységet fejtett ki közülük Angyal Dezső, Egyed András, Izay Géza, Kálló Ferenc, Köhler Ferenc, Remete László és Salkaházi Sára. Raile Jakab atya, a budapesti mentés egyik első számú vezetője és irányítója közel 150 zsidót helyezett biztonságba a jezsuiták Mária utca 25. sz. alatti épületében.¹⁹⁷

Sajnos az egyedi mentőakciókban részt vett férfiak és nők hősiessége a szorongatott és üldözött zsidók megsegítésére hivatott kollektív ellenállást nem pótolhatta.

Az ellenállás

Azt, hogy a végleges megoldás programját vidéken oly gyorsan és hatékonyan végre tudták hajtani, és hogy a nyilasok büntetlenül követhették el gaztetteiket a budapesti zsidókkal szemben, nagyban elősegítette, hogy sem a zsidó, sem a keresztény lakosság körében nem bontakozott ki számottevő ellenállási mozgalom. Ez nem annyira a szervezők hiányából adódott – bár ők sem voltak elegenden –, mint inkább a pszichológiai és fizikai felkészületlenségből, a lakosság fásultságából és általános passzivitásából. Bizonyos értelemben a zsidók túlságosan is szervezettek voltak: könnyű volt azonosítani, különválasztani és összegyűjteni őket.

A nem zsidó magyarok magatartását – bár az ő cselekvési szabadságuk összehasonlíthatatlanul nagyobb volt a zsidókénál – általános passzivitás jellemezte. Ahogy egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a tengely elveszítette a háborút, egyre több magyar pártolt el mellőle, de még 1944-ben is a lakosság ijesztően nagy hányada osztotta a nácik dühödt antiszemitizmusát. Ellentétben például Lengyelországgal és Jugoszláviával, Magyarországon nem kedveztek a feltételek az ellenállási mozgalom kibontakozásának: a terep, legalábbis a szűken vett trianoni Magyarországon, kevésbé volt alkalmas a partizánharcra. Volt néhány kisebb partizánakció Kárpátalján és a Délvidéken, de ezeket magyarellenés rutén, illetve titoista erők indították.¹⁹⁸ Magyarországot a tengely részben kárpótolta a trianoni „igazságtalanságokért”; a demokratikus és baloldali erők gyengék, szervezetlenek, szétesők és megosztottak voltak. Ilyenformán a